

Список використаних джерел:

1. Реконструкция центров исторических городов: Сов.-фр. науч.техн. сотрудничество / В.Н. Белоусов, Н.Н. Бочарова, В.А. Васильченко и др. – М.: Стройиздат, 1987. – 225с.
2. Реконструкция крупных городов (методическое пособие для проектировщиков) Чайка А.С.
3. Реставрация памятников архитектуры: Учеб.пособие для вузов/ С.С. Подъяпольский, Г.Б. Бессонов, Л.А. Беляев, 2-е издание. – М.:Стройиздат, 2000. – 288с.
4. Закон України "Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст" (2004 р.)

Аннотация

В работе проведено исследование проблемы реконструкции именно малых исторических городов, на которые отводится наименьшее внимание, но имеют не менее интересную историю и культурно-историческое наследие. Рассмотрены основные проблемы и их последствия во время реконструкции.

Ключевые слова: реконструкция, реставрация, культурно-историческое наследие, исторические кварталы, сохранения, восстановления.

Annotation

The article studied the problem of the reconstruction small historic towns that are the most neglected, but which are with no less interesting history and cultural and historical heritage. Considered the main problems and their consequences during reconstruction.

Keywords: reconstruction, restoration, cultural and historical heritage, historic districts, preservation, restoration.

УДК 711.4-122

Ю. І. Єгоров

кандидат архітектури, доцент

Уманського національного університету садівництва

СТАН ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПОЗИЦІЙНИХ СИСТЕМ ІСТОРИЧНИХ МІСТ УКРАЇНИ

Анотація: на основі аналізу еволюції організації архітектурно-ландшафтного середовища узагальнено стан формування методики досліджень композиційних систем історичних міст України.

Ключові слова: методика досліджень, композиційні системи архітектурно-ландшафтне середовище, історичні міста України.

Актуальність теми. Питання, яким присвячено це дослідження, визначені тим історичним контекстом, у якому перебуває наше суспільство. Взаємодія композиції ландшафтного та архітектурного середовища історичних міст в сучасних умовах набуває все більш значущою та багатопланового характеру. Разом з тим розвиток розпланувальної структури міст з урахуванням історико-архітектурної спадщини, як показала методика досліджень, потребує композиційного «стику» історично сформованої структури міста з сучасною забудовою та регулювання нової забудови стосовно пам'яток архітектури на основі опорних видових точок. Це визначає необхідність та актуальність узагальнення стану формування методики дослідження композиційних систем історичних міст України, яка вимагає проведення комплексної оцінки структури середовища і історико-культурної спадщини та включення складових за категоріями цінності - розпланування, житлова забудова, будівель громадського призначення, міського ландшафту.

Аналіз останніх досліджень і мета роботи. Проблемам створення гармонійного архітектурно-ландшафтного середовища населених місць присвячено багато спеціальних монографічних досліджень, де окремі розділи або абзаци відведено питанням еволюції композиційних систем як організуючого прояву естетичної виразності.

Особливо слід виділити авторів тих методик, у яких дослідження безпосередньо стосуються об'єктивних закономірностей побудови композиції міст та їх архітектурно-ландшафтній організації: А. В. Баранова, М. Г. Бархіна, А. К. Бурова, А. В. Іконнікова, А. Є. Гутнова та інших [1-3,6,7]. Багато важливих матеріалів напрацьовано в дослідженнях з питань творення композиції історичних міст як мистецької системи, зокрема відомими архітекторами України: В. О. Тимохіним, Г. Й. Фільваровим, Є. Є. Водзінським, В. В. Вечерським, М. Я. Ксєневичем [4,5,8-10].

Вітчизняні науковці запропонували методику, яка передбачає аналіз і формалізацію розпланувальної структури, архітектурно-просторової композиції історичних міст України. У ході натурних обстежень історичного середовища необхідно: забезпечити детальну класифікацію будівель; виявити і зафіксувати аномалії в розташуванні, сліди зниклих споруд; з'ясувати і зафіксувати ступінь збереженості історичної містобудівної композиції; виявити і зафіксувати цінні елементи природного ландшафту. На цій основі фіксуються збережені візуальні зв'язки, зони панорамного розкриття міста і його окремих комплексів, визначаються зони видимості і зони композиційного впливу містобудівних акцентів.

Слід взяти до уваги цінні методичні напрацювання дослідників порядку розробки історико-містобудівних обґрунтувань розміщення об'єктів, якими

передбачається проведення аналізу не тільки основних етапів формування забудови, а також архітектурно-просторової композиції: ландшафту, розпланування, домінант, акцентів та масштабу і масштабності забудови. Крім того у складі цих робіт необхідно досліджувати еволюцію композиції – видового впливу об'єктів культурної спадщини (видові точки, видові вісі, видові фронти, зони видимості, зони формування видів).

Отже, метою статті є узагальнення стану формування методики досліджень композиційних систем історичних міст України. Автор в цьому дослідженні спирається на наукові методики в галузі містобудування та просторової композиції містобудівних об'єктів різних рівнів.

Виклад основного матеріалу. Початок формування в Україні методики дослідження композиційних систем архітектурно-ландшафтного середовища покладено в кінці 1960 –х рр., коли Київ НДП містобудування розробив і видав схваленоу Держбудом методику щодо складення проектів планування міст України з комплексами пам'яток архітектури. В цьому документі чітко вказано, що зберігати потрібно не тільки самі пам'ятки, їх комплекси, а й ландшафти, розпланування, забудову, силуети й панорами старовинних міст. Подано містобудівну класифікацію історичних міст, у т.ч. й за такими параметрами, як цінність та типологія історико-архітектурної спадщини. Пізніше, коли ця спадщина була вивчена значно краще й системніше, стало зрозуміло, що кожне історичне місто є складним історико-містобудівним утворенням у якому, як правило, присутні в нерозривній композиційно-прозорій єдності різні типи і види об'єктів нерухомої культурної спадщини. [4]

Методичний досвід, накопичений у різних республіках колишнього СРСР, а також власні напрацювання українських фахівців 1970-х рр. стали основою для видання методичних рекомендацій з дослідження історико-архітектурної спадщини в містах Української РСР.

В методичних документах щодо складання проектів планування міст України з історико-архітектурними заповідниками і комплексами пам'яток архітектури (Київ НДП містобудування, 1971р.), класифіковано основні композиційні випадки щодо розташування пам'яток у структурі міста - компактно й розосереджено; по всій території, в центрі чи на периферії; у вигляді окремих пам'яток, їх комплексів чи сузір'їв. Ці особливості справді є принциповими, оскільки впливають на композиційні основи формування та розвитку архітектурно-ландшафтного середовища. Заявлено вимогу, щоб до складу охоронної зони пам'ятки включалась територія в межах оптимальної видимості цієї пам'ятки – кут зору 27° або дві висоти будівлі – для висотних об'єктів. Мінімальна відстань межі охоронної зони від пам'ятки визначена –

50 м, встановлена характеристика композиційного впливу на середовище пам'ятки. [4]

Окремий розділ методики присвячено визначенню зон видимості пам'яток архітектури та зон унікального міського ландшафту. При цьому запропоновано враховувати рельєф, гідрографію, а також особливості й пороги візуального сприйняття людиною різних об'єктів: у межах двох висот (27°); 1000-1200м (зона оптимального візуального сприйняття комплексу); 2000-2200м (зона граничного віддалення; на якому архітектурний комплекс може візуально сприйматися). Установлено також основні елементи візуального сприйняття пам'яток і комплексів: видові точки, вісі і фронти.

Підсумковим висновком «Методичних рекомендацій» визначено, що послідовність дослідження композиційного впливу архітектурної спадщини передбачає аналіз ландшафту, архітектурно – просторової композиції, видового розкриття пам'яток архітектури, композиційно-видового впливу пам'яток архітектури.

Коллективна праця московських дослідників (1978 р.) «Памятники архитектуры в структуре городов СССР» значно вплинули на розвиток методики досліджень в Україні. У розділах А. В. Іконникова, йдеться про архітектурно-художні проблеми композиції при сполученні різночасових будівель і комплексів, про загально - теоретичні підходи до гармонізації старого і нового, про необхідність виявлення і закріплення «містобудівного каркасу».

В кінці 1980 рр. дослідженнями зарубіжних вчених було доведено, що пам'ятниками культурної спадщини є не окремі матеріальні об'єкти чи системи їх, а дещо принципово інше – історичний простір поселень. Розвиток середовищного підходу логічно проводить нас далі – до визначення найважливішою пам'яткою культурної спадщини цілісного життєвого середовища, в якому історично розвивається певний етнос.

Подальший розвиток науково-методичних напрацювань у сфері охорони культурної спадщини стала Інструкція до складання історико-архітектурних опорних планів населених місць України (1991 р.). Цей документ не втратив свого призначення і сьогодні, оскільки був підготовлений на високому фаховому рівні [4].

Принципове значення має праця по виявленню зон композиційно-видового впливу пам'яток архітектури Є.Є. Водзинського. Тут повно й системно було викладено загальну структуру й основні поняття видового розкриття пам'яток архітектури: вид, видова точка, зона формування виду, елементи зон видимості, проаналізовано й класифіковано типи візуальної взаємодії пам'яток із довколишніми будівлями: фоновими, фланкуючими,

екрануючими. Розкрита методика візуального аналізу з оцінкою видів на пам'ятки за п'ятьма категоріями, методика фотофіксації, подано інструментарій для аналізу (транспаранти для вимірювання кутових характеристик об'єктів, зафіксованих на фотографіях). [5]

У своїх дослідженнях вітчизняні науковці вказують на те що характер історичного міста визначається не скільки взаємним розташуванням пам'яток архітектури та інших споруд, скільки закономірностями побудови розпланувальної структури, а саме – замкнутістю чи відкритістю середмістя, зовнішніми взаємозв'язками, співвідношеннями закритих і відкритих просторів, виділено три просторово-розпланувальні структури історичних середмість: відкрити, напівзакрити, замкнуту.

На прикладі міста Києва доведено, як відсутність загально визначених наукових критеріїв оцінки містобудівної ролі й художньо-стильових якостей фонові забудови призвела до її масового зникнення, а внаслідок цього – до деформації образу багатьох історичних районів Києва.

В своїх дослідженнях В. В. Вечерський наводить ґрунтовну характеристику поняттю своєрідності історичного міста. Ми розуміємо її як неповторну художню цілісність образу історичного міста, інтегративну якість усього його архітектурного середовища. З цієї точки зору місто може розглядатися як художній твір, а саме витвір містобудівного мистецтва, тоді його сприйняття людиною є процесом художньої комунікації. При такому підході основними де термін антами своєрідності виступають природа і культура у взаємодії. Природна підоснова є об'єктивною даністю, статистичним компонентом, а архітектурне середовище, створюване людиною, є динамічним компонентом. Отже, своєрідність міста є певним динамічним процесом, а не статистичним, застиглим результатом, вона не може бути раз і назавжди встановлена чи задана. Методика дослідження композиційних систем повинна обов'язково враховувати цю динамічну складову [4].

Підсумовуючи, В. Вечерський наголошує на необхідності застосування системного методу історико - містобудівних пам'яткоохоронних досліджень, з врахуванням того що містобудівна структура утворюється в динамічній взаємодії основних чинників: ландшафту, розпланування, композиційних взаємозв'язків.

Ця методика передбачає проведення послідовного аналізу об'ємно-просторової композиції на кожному етапі розвитку населених місць. Обов'язковою складовою має бути аналіз природної підоснови, природно-ландшафтних передумов розвитку поселення з визначенням гідрографічної мережі, рельєфу, рослинності, виявлення всіх цих компонентів ландшафту: краєвидів, історичних урочищ, цінних рослинних комплексів тощо. Аналіз

показав, що уяву про «Третій вимір» - об'ємно-просторову композицію населених місць – дозволяють скласти старі панорами, види, гравюри, літографії, фото та інше.

Акцент В.В. Вечерським зроблено на те, що історичне місце є просторовою системою, що розвивається у часі, то єдино прийнятною для нього є стратегія спадкоємного розвитку, в основі якої лежить орієнтація на найстабільніші чинники – природну підоснову, структуру і розпланування поселення, характер забудови певних ділянок середовища та їх взаємозв'язки. При цьому важливо зберігати три основні структуроутворюючі елементи: композиційні центри; композиційні вісі; системи відкритих, замкнених і напіввідкритих просторів.

Заходи по реконструкції середовища мають вирішувати триєдине завдання: збереження і примноження культурно-історичного потенціалу; створення сприятливих умов функціонування історичних районів; забезпечення неантагоністичного поєднання нових будівель з історичними архітектурним середовищем. За ступенем радикальності перетворень розрізняють такі реконструктивні заходи: збереження, оновлення, перетворення, ревіталізація, ревалоризація та регенерація.[4].

Львівські фахівці дійшли важливого висновку про необхідність деякої закритості перспективи вулиці чи площі (інтер'єру), для досягнення відчуття психологічної комфортності. При розгляді візуально-моторного сприйняття старого міста виділено поняття «калейдоскоп просторових композицій», що окремі будівлі, які формують вулицю, площу чи якийсь ансамбль, розраховані не на «об'єктивне» сприйняття, а на те щоб формувати «раму картини», підкреслювати рельєф, суспільно важливий простір та ідеологічно домінантні споруди.

Висновки. Усі запропоновані методики не є суб'єктивними приписами окремих фахівців чи містобудівних структур. Це об'єктивна необхідність, що впливає з самої сутності культури взагалі й архітектурно-містобудівного мистецтва зокрема. При цьому завдання формування просторової композиції з одного боку та вимоги створення повноцінного, естетичного і психологічного комфортного міського середовища – з другого – є не суперечними й тісно взаємозв'язаними.

В основу аналізу зв'язку містобудівного об'єкта з його композицією слід покласти – місто (район, квартал, комплекс), яке розглядається з позиції реального спостерігача; слід аналізувати не тільки те, що спостерігач може побачити одночасно, а й усю суму спостережень.

За сучасним містобудівним значенням, окрім традиційних домінант, акцентів та рядових об'єктів, варто ще виділяти: об'єкти, які зберегли свою

містобудівну роль; об'єкти, які втратили свою містобудівну роль; об'єкти які становлять просторове середовище для композиційних домінант і акцентів.

При чому мистецька цінність архітектурно-ландшафтного середовища є чинником об'єктивним і мало піддається часовим змінам. Різновидом мистецької цінності є естетична цінність, обумовлена однаковою мірою як власними мистецькими якостями об'єкта, так і смаками й уподобаннями суспільства.

Література

1. Баранов А.В. Социально-демографическое развитие крупного города.- М.: Финансы и статистика, 1981. – 191с.
2. Бархин М.Г. Город, структура, композиция.- М.: Наука, 1986. – 263с.
3. Буров А.К. Об архитектуре.- М.: 1960.-214с.
4. Вечерський В.В. Спадщина містобудування України: Теорія і практика історико-містобудівних пам'яток охоронних досліджень населених місць.- К.: НДІТІАМ, 2003.- 560с.
5. Водзинський Є.Є. Питання охорони містобудівної спадщини // Архітектурна спадщина України. – К.:НДІТІАМ, 1994. -260с.
6. Гутнов А.Э. Мир архитектуры: Язык архитектуры.- М.: Мол.гвардия .1985.-351с.
7. Иконников А.В. Архитектура города. Эстетическое значение структуры города. Город и время. – М.: Стройиздат, М.: К-31, Кузнецкий мост.-214с.
8. Ксеневиц М. Я. просторова організація і сталий розвиток міст центрів (моделювання, нормування, та методика на приклади Донецька-Макіївка). – К.: Головкивархітектура, 2002. – 170с.
9. Тимохин В. А. Территориальный рост и планировочное развитие города.- К.: Будівельник, 1989. – 104с.
10. Фильваров Г.Й. Региональный поход и оценка условий развития нового города. // В помощь проектировщику: Планировка и настройка новых городов.- К.: Будівельник, 1974. – с.26-33.

Аннотация

На основе анализа эволюции организации архитектурно-ландшафтной среды обобщено состояние формирования методики исследований композиционных систем исторических городов Украины. Ключевые слова: методика исследований, композиционные системы, архитектурно-ландшафтная среда, исторические города Украины.

Summary

The organization evolution of architectural and landscape environment has been analyzed. This enabled to generalize the state of the research methods of compositional systems of historical cities in Ukraine. Key words: research methods, compositional systems of architectural and landscape environment, historical cities of Ukraine.